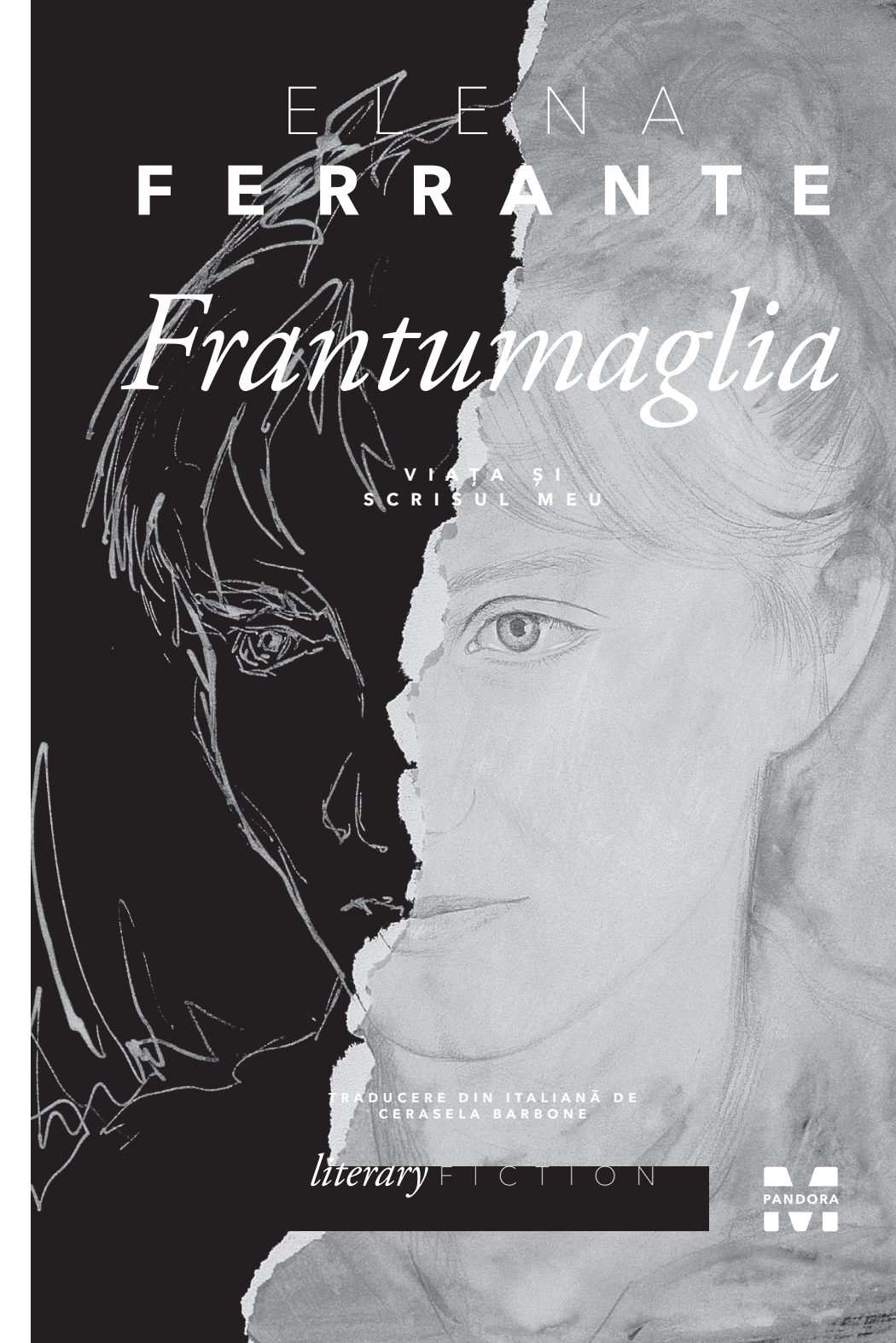

ELENA
FERRANTE

Frantumaglia

VIATA ȘI
SCRISUL MEU

TRADUCERE DIN ITALIANĂ DE
CERASELA BARBONE

literary FICTION

I

*Însemnări
1991-2003*

A C E S T V O L U M

Acest volum se adresează celor care au citit, iubit, discutat despre *Iubire amară* (1992) și *Zilele abandonului* (2002), primele două romane ale Elenei Ferrante. De-a lungul anilor, primul a devenit o carte-cult, după care Mario Martone a făcut un film foarte frumos, iar întrebările despre identitatea misterioasă a autoarei s-au înmulțit. Al doilea a făcut să se extindă și mai mult publicul scriitoarei. Cititorilor și cititoarelor pasionate le-a plăcut mult, semnele de întrebare despre personalitatea Elenei Ferrante devenind de-a dreptul presante.

Pentru a satisface numeroasele curiozități ale acestui public exigent și totodată generos, am hotărât să adunăm aici câteva dintre scrisorile autoarei trimise editurii Edizioni e/o, puținele interviuri acordate, corespondența cu cititori de excepție. Textele clarifică, printre altele, într-un mod, sperăm, definitiv, motivele care o determină pe scriitoare să rămână în afara logicii mass-media și a cerințelor acestora, așa cum face de zece ani.

Editorii Sandra Ozzola și Sandro Ferri

NOTĂ

Prezentarea editorilor datează din septembrie 2003, de la prima ediție a cărții *Frantumaglia*. Toate notele sunt în grija redacției.

D A R U L B E F A N E I

Dragă Sandra,

în cursul recentei și agreabilei întâlniri pe care am avut-o cu tine și cu soțul tău, m-ai întrebat ce anume intenționez să fac pentru promovarea cărții *Iubire amară* (e bine să mă obișnuiesc cu titlul ei definitiv). Ai pus întrebarea în mod ironic și ai însoțit-o cu una dintre privirile tale vioaie, pline de amuzament. Pe moment, n-am avut curajul să-ți răspund, mi se părea că fusesem deja destul de clară cu Sandro, el se declarase complet de acord cu alegerile mele, speram să nu revină asupra subiectului nici măcar în glumă. Acum îți răspund în scris, asta mă ajută să înlătur pauzele lungi, ezitățile, tendința de a ceda.

Nu intenționez să fac nimic pentru *Iubire amară*, nimic care să necesite implicarea mea publică. Am făcut deja destul pentru această lungă poveste: am scris-o; dacă valorează ceva ar trebui să fie suficient. N-o să particip la dezbateri și conferințe dacă o să fiu invitată. N-o să merg să primesc premii dacă vor vrea să mi le ofere. N-o să promovez cartea niciodată, mai cu seamă la televiziune, nici în Italia, nici, eventual, în străinătate. O să intervin doar prin intermediul scrisului, dar aș încerca să limitez și acest lucru la minimumul necesar. În acest sens, m-am dedicat, pentru totdeauna, mie și familiei mele. Sper să nu fiu constrânsă să mă răzgândesc. Înțeleg că asta poate crea oarece dificultăți editurii. Am o mare stimă pentru munca voastră, v-am îndrăgit imediat, nu vreau să vă creez probleme. Dacă nu vreți să-mi mai acordați sprijinul vostru, spuneți-mi numaidecât, o să înțeleg. Nu e deloc necesar să public această carte.

Știi că-mi e greu să expun toate motivele acestei decizii personale. Vreau doar să-ți destăinui că acesta e un mic pariu cu mine însămi, cu convingerile mele. Eu cred așa: cărțile, odată ce au fost scrise, nu mai au deloc nevoie de autorii lor. Dacă au ceva de povestit, mai devreme sau mai târziu o să-și găsească cititorii; dacă nu, nu. Exemple sunt destule. Îmi plac mult acele volume foarte misterioase din epoca antică și modernă care nu au autor sigur, dar au avut o viață a lor intensă. Îmi par un fel de miracol nocturn, la fel ca atunci când, mică fiind, așteptam darurile Befanei, mă duceam la culcare foarte agitată și dimineața mă trezeam și darurile erau acolo, dar nimeni n-o văzuse pe Befana¹. Miracolele adevărate sunt acelea despre care nimeni n-o să știe niciodată cine le-a făcut, că sunt foarte micile miracole ale duhurilor secrete ale casei sau marile miracole care te lasă într-adevăr cu gura căscată. Mi-a rămas această dorință copilărească de minuni mici sau mari, cred încă în ele.

De aceea, dragă Sandra, îți spun clar: dacă *Iubire amară* nu are, de la sine, un fir de depănat, ei bine, înseamnă că tu și cu mine am greșit; dacă, în schimb, are, firul se va împleti până unde va fi capabil să se împletească și n-o să avem altceva de făcut decât să mulțumim cititoarelor și cititorilor pentru modul în care, cu răbdare, l-au prins de un capăt și l-au tras.

De altfel, nu e adevărat că promovarea costă? Eu o să fiu autoarea cel mai puțin costisitoare a editurii. Nu veți avea parte nici măcar de prezența mea.

Te îmbrățișez cu putere,
Elena

NOTĂ

Scrisoare din 21 septembrie 1991.

¹ Befana este, în cultura italiană, un personaj mitologic — o bătrână care aduce daruri în noaptea de 5 ianuarie (*n. red.*)

C R O I T O R E S E L E M A M E L O R

Dragă Sandra,

treaba asta cu premiul îmi dă o stare de neliniște. Cel mai mult mă tulbură faptul că premiul poartă numele Elsei Morante, nu că această carte a mea e premiată. Ca să scriu câteva rânduri de mulțumiri care să fie mai ales un omagiu adus unei autoare pe care am iubit-o foarte mult, am început să caut în cărțile ei pasaje potrivite pentru această ocazie. Mi-am dat seama că neliniștea îți joacă feste. Am tot rășfoit și nu am dat nici măcar de un cuvânt care să-mi fie de folos, când de fapt îmi aminteam, categoric, atât de multe. Va trebui să mă gândesc cum și când fug din cărți cuvintele și cărțile ajung să pară niște morminte goale.

Ce vâl mi s-a pus peste ochi în aceste împrejurări? Căutam un pasaj evident feminin despre figura maternă, dar vocile narrative masculine inventate de Morante mi-au încețoșat privirea. Știam bine că aceste pasaje erau acolo, totuși, ca să le găsesc ar fi trebuit să dobândesc din nou impresia primei lecturi, când reușisem să simt vocile masculine ca niște travestiri ale unor voci și sentimente feminine. Dar, pentru a obține așa ceva, cel mai rău e să citești grăbindu-te să dai de urma unui pasaj pe care să-l citezi. Cărțile sunt organisme complexe, rândurile care ne-au tulburat profund reprezintă momentul cel mai intens al cutremurării noastre de cititori pe care textul a pus-o în mișcare încă de la primele pagini: așadar, fie dăm de urma faliei, și devenim una cu falia, fie nu mai găsim cuvintele care ni s-au părut scrise pentru noi și, dacă le găsim, par banale, chiar un clișeu.

În cele din urmă, am recurs la citatul care vă e cunoscut, voiam să-l folosesc ca motto în *Iubire amară*; dar e greu de folosit, pentru că dacă-l citești azi pare, evident, doar un fragment ironic despre dematerializarea corpului mamei cauzată de bărbatul meridional. De aceea, în cazul în care considerați necesar să citați acel pasaj pentru a face mai inteligibilă citirea textului meu de mulțumire, vă transcriu aici pagina în întregime. Morante rezumă, în mod liber, ceea ce personajul ei Giuditta îi va spune fiului, comentând atitudinea de sicilian pe care băiatul a adoptat-o ca să marcheze sfârșitul, după o umilire cruntă, a experienței teatrale a mamei sale și revenirea ei la un aspect mai puțin tulburător.

Giuditta i-a luat mâna și i-a acoperit-o de sărutări. În momentul acela (i-a zis apoi), el chiar căpătase un aer de sicilian: dintre acei sicilieni severi, oameni de onoare, mereu atenți la surorile lor, să nu iasă singure seara, să nu-și ademenească amorezii, să nu folosească rujul! Și pentru care mamă înseamnă două lucruri: bătrână și sfântă. Culoarea potrivită pentru hainele mamelor e negrul sau, cel mult, griul sau maroniul. Hainele lor sunt informe, din moment ce nimeni, începând cu croitoresele mamelor, nu se gândește că o mamă are un corp de femeie. Anii lor sunt un mister fără importanță, pentru că, oricum, singura lor vârstă e bătrânețea. Astfel de bătrânețe informă are ochi sfinți care plâng nu pentru sine, ci pentru copii; are buze sfinte care spun rugăciuni nu pentru sine, ci pentru copii. Și vai de cei care rostesc zadarnic, în fața acestor copii, numele sfânt al mamelor lor! Vai de ei! E jignire mortală!

Acest fragment, vă sfătuiesc, trebuie citit fără emfază, cu voce normală, nefăcând apel la tonurile declamative ale actorilor proști. Cel care va citi dintre voi va trebui să sublinieze doar, cu ușurință, *informe, croitoresele mamei, corp de femeie, mister fără importanță*.

Și iată, în fine, scrisoarea mea pentru juriul premiului, sper să se înțeleagă că aceste cuvinte ale lui Morante nu sunt deloc expirate.

Vă cer încă o dată scuze
pentru necazurile pe care vi le provoc.
Elena

Dragă domnule președinte, dragi jurați,

despre Elsa Morante, ale cărei cărți îmi plac foarte mult, am multe cuvinte în minte. Le-am căutat pe unele, înainte să vă scriu, de care să mă agăț și a căror semnificație s-o înțeleg. Am găsit foarte puține acolo unde îmi aminteam că erau. Multe se ascuseseră. Pe altele, chiar dacă nu le căutam, le-am recunoscut răsfoind și m-au fermecat mai mult decât cele pe care le căutam. Cuvintele fac călătorii imprevizibile prin mintea celui care le citește. Căutam, între altele, cuvinte despre figura maternă, atât de prezentă în opera lui Morante, și am scormonit în *Menzogna e sortilegio*, în *Insula lui Artur*, în *La storia*, în *Aracoeli*. Am găsit, în cele din urmă, în povestirea *Lo scialle andaluso*, pe acelea pe care, în fond, poate că le căutam.

Voi sigur le cunoașteți mai bine decât mine și e inutil să vi le transcriu. Vorbesc despre felul în care copiii și le închipuie pe mame: într-o condiție de bătrânețe perenă, cu ochi sfinți, cu buze sacre, în haine negre sau gri, sau cel mult maronii. La început, autoarea vorbește despre anumiți copii: „acei sicilienii severi, oameni de onoare, mereu atenți la surorile lor“. Dar, după câteva fraze, lasă deoparte Sicilia și trece în schimb — mi se pare — la o imagine maternă mai puțin locală. Asta se întâmplă cu apariția adjectivului *informă*. Hainele mamelor sunt *informe* și singura lor vârstă, bătrânețea, e și ea *informă*, „din moment ce“, scrie Elsa Morante, „nimeni, începând cu croitoresele mamelor, nu se gândește că o mamă are un corp de femeie“.

Mi se pare foarte semnificativ acel „nimeni nu se gândește“. Înseamnă că inform e atât de puternic, în condiționarea cuvântului „mamă“, încât gândul fiilor și al ficcelor, evocând corpul la care cuvântul ar trebui să trimită, nu reușește să-i dea formele care i se cuvin altfel decât cu o senzație de repulsie. Nu reușesc nici măcar croitoresele mamelor, care totuși sunt femei, fice, mame. Ele dimpotrivă, din obișnuință, în mod automat, fac retușuri hainelor pentru mamă care anulează femeia, ca și cum a doua ar fi o leproasă pentru prima. O fac, și astfel anii mameilor se transformă într-un mister fără importanță, iar bătrânețea devine singura lor vârstă.

La aceste „croitorese ale mamelor“ m-am gândit în mod conștient abia acum, în timp ce scriu. Dar mă atrag mult, în special dacă le asociez cu o expresie care mi-a trezit întotdeauna curiozitatea, încă de mică. Expresia e: „a face retușuri“. Îmi imaginam că ascunde o semnificație rea: o agresiune malițioasă, un gest de violență care distruge hainele și dezgolește într-un mod scabros; sau, și mai rău, o artă magică în stare să-ți modeleze corpul până la obscenitate. Acum semnificația aceea nu mi se pare nici rea, nici scabroasă. Dimpotrivă, mă pasionează legătura dintre a tăia, a îmbrăca, a spune¹. Și mi se pare captivant că această legătură își are originea într-o metaforă a vorbitului de rău. Dacă croitoresele mamelor ar învăța să facă retușuri hainelor dezgolindu-le sau dacă le-ar oferi forme mulate până s-ar ivi corpul de femeie pe care-l au acestea, pe care l-au avut, îmbrăcându-le le-ar dezbrăca și corpul lor, anii lor, n-ar mai fi un mister lipsit de importanță.

Poate că Elsa Morante, când vorbea despre mame și despre croitoresele lor, vorbea și despre necesitatea de a le regăsi hainele adevărate și a ciopârți obiceiurile care împovărează cuvântul

² Expresia „tagliare i panni addosso“ are o dublă semnificație: din croitorie, a face retușuri, la probă, pentru a îndepărta imperfecțiunile, dar și „a vorbi pe cineva pe la spate“, scoțând în evidență defectele cuiva pentru a le critica.

mamă. Sau poate că nu. În orice caz, eu îmi amintesc alte imagini ale ei (trimiterea la un „lințoliu matern“, de exemplu, definit ca „țesătură de iubire proaspătă pe corpul leproasei“) în care ar fi frumos să se abandoneze pentru a se întoarce ca niște noi croitorese gata să combată greșeala conceptului de inform.

NOTĂ

Autoarea nu s-a dus să ridice premiul pentru debut acordat cărții *Iubire amară* de juriul celei de-a șasea ediții a premiului Procida, Insula lui Artur — Elsa Morante (1992). A trimis în schimb editurii scrisoarea pentru jurați reproducă aici, care a fost citită în timpul ceremoniei de acordare a premiului. Textul a fost publicat în *Cahiers Elsa Morante*, volum îngrijit de Jean-Noël Schifano și Tjuna Notarbartolo, Edizioni scientifiche italiane, 1993, iar aici este republicat cu mici modificări. Fragmentul din Elsa Morante citat mai sus se găsește în *Lo scialle andaluso*, editura Einaudi, 1985, p 207-208.

A S C R I E L A C O M A N D Ă

Dragă Sandra,

ce lucru urât ați făcut: când am scris bucuroasă pentru aniversarea activității voastre editoriale, mi-am dat seama că pe panta scrierii la comandă e ușor s-o iei la vale și chiar o faci cu plăcere. Ce se va întâmpla acum? M-ați pus să scot dopul și toată apa se va scurge prin gaura de la chiuvetă? În acest moment, mă simt gata să scriu despre orice. O să-mi cereți să sărbătoresc cumpărarea noii voastre mașini? O să pescuiesc de pe undeva o amintire despre prima mea călătorie cu mașina și, rând după rând, voi ajunge la felicitări pentru mașina voastră. Îmi veți cere s-o felicit pe pisica voastră pentru pisoiul pe care i-a fâtat? O să exhumez pisica pe care tatăl meu mai întâi mi-a dăruit-o și apoi, exasperat de mieunatul ei, a abandonat-o pe drumul spre Secondigliano. Îmi veți cere să scriu ceva pentru o carte a voastră despre Napoli așa cum e el în prezent? O să pornesc de la momentul în care mă temeam să ies din casă de frică să nu întâlnesc o vecină băgăreață față de care mama mea se revoltase alungând-o din casă și o să scot la suprafață, cu fiecare cuvânt, teama cauzată de violența care vine peste tine prin ricoșeu azi, tocmai când vechea politică își reface machiajul, și noul pe care ar trebui să-l sprijinim nu se înțelege unde e. Va trebui să plătesc un obol nevoii feminine de a învăța să-și iubească mama? Voi povesti despre cum mă strângea mama de mână pe stradă când eram mică, o să pornesc de acolo — de altfel, dacă mă gândesc bine, mi-ar plăcea s-o fac cu adevărat, păstrez o emoție îndepărtată a contactului, ea mă strângea de mână neliniștită c-o să

mă zbat și o să alerg pe strada cu gropi și plină de pericole, eu simțeam teama ei și-mi era teamă — și apoi o să gălesc o stradă ca să-mi îndeplinesc mica mea îndatorire până când o să le citez cu pricepere pe Luce Irigaray și Luisa Muraro. Cuvintele vin unele după altele, reușești întotdeauna să scrii o pagină cu câteva lucruri spuse într-o banală elegantă tristă distrată coerență, despre orice subiect, modest sau important, simplu sau complex, inconsistent sau fundamental.

Ce e de făcut așadar, spunem nu și persoanelor la care ținem și în care avem încredere? Nu e cazul meu. Am scris rândurile comemorative, încerc să vă comunic un sentiment real de stimă pentru nobila bătălie pe care ați dus-o în toți acești ani și care astăzi, cred, e și mai dificil de câștigat.

Iată deci mesajul meu, felicitări. De data asta m-am mulțumit să pornesc de la o tufă de capere. Pe urmă, nu știu. Aș putea să revărs peste voi amintiri, mici gânduri, generalități. De ce e nevoie? Simt că pot scrie la comandă despre tinerii din ziua de azi, infamiile de la televizor, Di Giacomo, Francesco Jovine, arta căscatului, o scrumieră. Cehov, marele Cehov, stând de vorbă cu un jurnalist care voia să știe cum se nășteau povestirile lui, a luat primul obiect care i-a picat în mână — chiar o scrumieră — și i-a spus: Vedeți asta? Treceți mâine pe la mine și o să vă dau o povestire intitulată *Scrumiera*. Superbă anecdotă. Dar cum și când întâmplarea se transformă în nevoia de a scrie? Nu știu. Eu știu doar că scrisul are o latură deprimantă, când nervozitatea împrejurării e vizibilă. Atunci chiar și adevărul poate părea falsificat. Așa că, pentru a evita ambiguitățile adaug, fără capere sau altceva, fără literatură, că felicitările mele sunt reale și emoționate.

Pe curând,
Elena

Într-una dintre multele case în care am locuit în copilărie, în fiecare anotimp creștea o tufă de capere pe zidul dinspre est.

Era de piatră, avea o mulțime de crăpături, nu era sămânță care să nu găsească o brazdă de pământ. Dar caperul acela, mai ales, creștea și înflorește atât de îngâmfat, și pe de altă parte cu culori atât de delicate, încât mi-a rămas în minte o imagine de forță moderată, cu o energie blândă. Țăranul care ne închiria casa tăia plantele în fiecare an, dar zadarnic. Când a tencuit peretele încercând să-l înfrumusețeze, a întins un strat de ipsos uniform cu mâinile lui și apoi l-a vopsit într-un albastru ciel insuportabil. Eu am așteptat mult timp, încrezătoare, ca rădăcinile caperului să răzbată din nou și să zbârcească, pe neașteptate, netezimea calmă a peretelui.

Azi, în timp ce caut o cale de a transmite felicitări editurii mele, simt că s-a întâmplat. Tencuiala a crăpat și s-au ivit din nou, ca într-o explozie, primii muguri ai caperului. Așa că urez Editurii e/o să continue să lupte împotriva tencuielii, împotriva a tot ce armonizează anulând. S-o facă dezvăluind cu încăpățănare, din anotimp în anotimp, cărți cu flori de caper.

NOTĂ

Prilejul la care se face referire este cea de-a cincisprezecea aniversare a Editurii e/o (1994). Textul de la finalul scrisorii a fost inclus în catalogul editurii tipărit cu acea ocazie.